

УДК 35.01.262.8

Т.В. НОВАЧЕНКО

ФЕНОМЕН ВЛАДИ І АВТОРИТЕТУ В ТЕОЛОГІЧНІЙ ФІЛОСОФІЇ СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ

Новаченко Тетяна Василівна – докторант кафедри державної політики та управління державними процесами НАДУ при Президентові, кандидат педагогічних наук (м. Київ)

Стаття присвячена аналізу поглядів теологічних філософів, щодо феномена влади і авторитету. Показано, що два образи влади – світський і церковний. Останній визначає тип авторитету цієї історичної епохи як харизматичний.
Ключові слова: авторитет, харизма, схоластика, світська і церковна влада.

Статья посвящена анализу взглядов теологических философов, относительно феномена власти и авторитета. Определено два образа власти – светский и церковный, а также харизматичный тип авторитета, что характерен для эпохи Средневековья.
Ключевые слова: авторитет, харизма, схоластика, светская и церковная власть.

The article is devoted to the analysis of looks of theologians philosophers, in relation to the phenomenon of power and authority. It is ratified that two appearances of power is society and church determines the type of authority of this historical epoch as Charismatic.

Keywords: authority, charisma, society and church power, scholastic.

© Т.В. Новаченко, 2012

Постановка проблеми. Новітні тенденції суспільного розвитку безпосередньо позначаються сутнісними змінами, що їх зазнають теорія держави і практика державного управління. З огляду на глобалізаційно-уніфікаційні тенденції, що мають амбівалентну сутність та прояви, дедалі стверджує себе раціональність у суспільстві, твердішими стають гуманістичні мотиви державно-управлінської діяльності. Зокрема, легітимізація влади й державної політики переводить у практичну площину проблема авторитету й довіри до керівників органів державної влади. Це одна із форм суспільного, що забезпечує цілісність суспільства та його стабільне функціонування. З середини I тисячоліття н. е. теоретичні концепції про державу та керівництво нею набувають нового забарвлення. З'явилися нові підходи щодо з'ясування проблем суті держави і авторитету, їх ролі в суспільстві, своєрідно вирішувалися проблеми співвідношення людини і держави, свободи і справедливості. Цьому в значній мірі сприяли економічні відносини. У той час одержав розвиток феодалний лад, який привів до істотних змін у відносинах власності, сприяв подальшому розподілу суспільства на стани, викликав до життя нові державні інституції, що були здатними реалізувати функції держави, які значно розширилися. Окрім цього, важливим чинником, що вплинув на зміст політико-управлінських поглядів середньовічного суспільства, стала поява християнства і надання статусу державної релігії у Римській імперії. Аналіз і осмислення проблеми авторитету в соціально-історичному контексті теологічної філософії епохи Середньовіччя дозволяє розширити інформаційне поле досліджуваної проблеми.

Аналіз останніх досліджень і виділення невирішених раніше частин проблеми. Існування категорії «авторитет» як соціального феномена не викликає сумнівів і заперечень, оскільки разом з появою перших держав, встановлених нею норм і правил поведінки, люди почали роздумувати про соціальні

феномени, їх суть, роль і значущість у суспільному житті. Могутність середньовічної церкви спричиняла залежність від неї в усіх сферах тогочасного суспільства. Проте напрямок духовного життя епохи Середньовіччя характеризується науковцями як «темні віки» і як епоха «гармонійного розвитку». Аналіз наукових доробків учених щодо феномена авторитету дозволяє констатувати той факт, що інтерес науковців до цієї проблеми існував із часів античності. Аналіз і осмислення доробку вчених-теологів - Аврелія Августина, єпископа з Севільї Ісидора, єпископа Асцеліна, Фоми Аквінського, Марселія Падунського, Данта Аліг'єрі, Вільяма Оккама дозволяє осмислити характер співвідношень феноменів «влада» і «авторитет» у період Середньовіччя. Розумінню досліджуваної проблеми посвячені роботи науковців різних епох, зокрема: К.Шмітта, Ю. Мезера, Р.Коллінза, В.Бурлаченка та ін. У політичній науці авторитет - близьке до влади явище і розглядається здебільшого з позицій лідерства особистості (Г.Я. Дідух, Дж. Джонс, Х. Джерард, Дж. Картрайт, О.В. Єгорова-Гатман, О. Кобиланська, О. Лабковська, А.І. Лисюк, Б.В.Новожиллов та ін.). Зважаючи на негативне забарвлення таких понять, як «авторитарний», «авторитаризм», саме поняття «авторитет» було знецінене. Тому поряд із проблемою чіткого визначення та підвищення його значущості у теоріях, концепціях, парадигмах постає проблема реабілітації його цінності.

Мета статті. Здійснення аналізу й осмислення доробку теологічних філософів епохи Середньовіччя щодо визначення співвідношення феноменів «влада» і «авторитет».

Виклад основного матеріалу. Ранні християнські ідеї пронизані месіанськими поглядами, згідно з якими, краще впорядкування на Землі можливо в майбутньому після другого пришествя Ісуса Христа. Зло, насильство й беззаконня будуть виключені з життя і суспільний устрій замінить «Царство

Боже», тобто ідеальна держава, де пануватимуть мир, порядок і справедливість. У ранніх християнських пам'ятниках, зокрема Апокаліпсисі Іоанна Богослова, засуджувалися земні порядки, несправедливість і політична влада. Але згодом почали пропагуватися ідеї про божественне походження влади й беззастережне їй підпорядкування. Однією з перших системних християнських державно-правових концепцій було вчення єпископа Аврелія Августина, який у своєму вченні робив спробу: по-перше, відстояти ідею про те, що пізнати суть держави, свободи і справедливості, закону і порядку можна тільки за допомогою авторитету Святого Писання, підкресливши, що держава з її законами і управлінням не відповідає і не сприяє дійсній справедливості, їй відповідають тільки розпорядження Закону Божого [1, с.194].

Згодом у змісті вчень про державу і управління з'явилися деякі зміни. Цьому сприяло те, що в суспільному житті на противагу державі з'явився і зайняв чільне місце такий соціальний інститут, як церква з її жорсткою централізацією. Між ними почалася боротьба за вплив на суспільство, з'ясування питання: яка влада та ті хто нею управляють є головною - світська чи церковна? Отже, впродовж багатьох століть служителі церкви відстоюють відому з давніх часів ідею про те, що влада дається Богом, і могутності правителів сприяє авторитет церкви, встановлений Богом.

В VII ст. ці основи спробував сформулювати єпископ з Севільї Ісидор. В своїх працях він синтезував усе, що було йому відоме в царині науки управління античності для потреб католицизму. Ісидор вважав, що управлінець всіх рівнів повинен керуватись системою законів, побудованою на основі строгої ієрархії: а) закони божі; б) загальні закони; в) людські закони [2, с. 67]. Людина, вчив він, є істотою земною, вона мусить бути лояльною стосовно керівників та їх авторитету, які над нею поставлені вищою владою, але і керівник, і підвладний повинні постійно мати на увазі, що все, що є на Землі і на небі, підлягає волі божих законів. На землі ці закони репрезентують папа римський і духовенство.

Суспільне життя Середньовіччя чітко регламентувалося релігійно-філософськими принципами, сформованими отцями церкви та їх послідовниками. Теолог з Ліона єпископ Асцелін проголошував: «Божий дім є єдиним, одночасно поділений на три частини, де одні моляться, другі воюють, а треті працюють» [2, с. 61]. Єпископ витлумачував, що ті, хто моляться, це - духовенство, воно на вершині суспільства; на нижчому щаблі - дворянство і нарешті - третій стан.

У другій половині XIII папство через чисельне духовенство та офіційні документи з Риму наполегливо доводило до широких мас думку про те, що папа може управляти не тільки релігійним життям, але і світським. Згідно з папськими документами, світським владикам відводилася роль «адміністраторів, але з милості апостольської столиці» [3, с. 512]. Так, у центральній Італії місцева влада належала головним чином папам; боротьба папи з імператором за верховний авторитет не виходила

дуже далеко за межі доктринальних домагань на феодальні володіння один одного, причому жодна із сторін насправді не контролювала клерикальну аристократію. Папський престол в Римі був не більше ніж шанобливим центром, в якому зберігалися останки Св. Петра, що служили відчутним символом передачі харизматичного авторитету; але папство ще не мало масштабного і всепроникаючого організаційного апарату і було пов'язано з більшою частиною християнського світу перш за все як місце паломництва [4, с. 94-100]. Р.Коллінз зауважував, що у цьому відношенні Рим нагадував Мекку, яка так і не знайшла нічого схожого на «папські» авторитет і керівництво. Папа Боніфатій VIII взагалі оголосив, що імператори і королі є високопоставленими, але, з висоти папського авторитету, звичайними собі виконавцями влади папи. Схоластичному методу належало розцвісти у всій його архітектурній пишності; пізніше коментатори від Бонавентури і аж до Оккама вибудовуватимуть авторитетні позиції то на користь однієї точки зору на проблему, то на користь іншої, систематично спростовуючи чи підтверджуючи їх і встановлюючи рівновагу [5, с.600-601; с.615].

Так, середньовічний схоласт, видатний релігійний філософ XIII століття Фома Аквінський у своїх творах, зокрема у коментаріях до «Політики» Аристотеля намагався теоретично обґрунтувати те, що папи оголошували в своїх посланнях з Риму. Так, Фома Аквінський поділяв думку Аристотеля про те, що людина є політичною істотою і головним у її природі є прагнення жити з іншими людьми для забезпечення своїх потреб, що й призводить до становлення держав. Суть влади, або її першооснову, мислитель розглядав як встановлений Богом порядок відносин панування і підпорядкування, в яких воля і авторитет правителів приводять до руху підданих. На відміну від суті влади, її походження не завжди збігається з розпорядженнями Закону Божого, оскільки заволодіти владою люди можуть завдяки помилці, часто-густо має місце зловживання владою, авторитарне її використання, що також порушує Божі заповіді. У суспільстві, писав Фома Аквінський, кожен нижчий стан є якісно гірший від вищого, тому з представників дворянства не можна формувати управління для духовенства, а з купців, торгівців, ремісників тощо - для дворянства. Поділ на вищих і нижчих, стверджував Фома, має всезагальний характер, навіть ангели на небесах не є рівні. Вслід за Платоном і Аристотелем, які вважали, що люди фізичної праці не можуть допускатись до управління на всіх рівнях організації суспільства. Фома Аквінський стверджував, що селяни, а також городяни, які зайняті в ремісництві, дрібній торгівлі тощо, не мають права до виконання управлінських функцій поза сферою своєї професії. Тільки там, де є цеховий поділ, вони можуть займати тимчасові управлінські посади. Управління суспільством, вважав Фома Аквінський, - це мистецтво, і тому ті, хто легітимно отримує прибутки, мають неабиякий хист у спілкуванні, саме такі люди якнайкраще підходять на посади управлінців. Фома Аквінський був твердо переконаний, що цінність людини ви-

значається не тільки її походженням, але і розумом, освітою та вихованням. Найкращою формою управління державою, вважав Фома Аквінський, є монархія. Щоб монарх не перетворився на тирана, слід перед входженням на престол поставити йому дві вимоги, а саме: не порушувати християнських норм, приписів церкви; дотримуватися чинного законодавства стосовно прав і обов'язків монарха. Якщо він порушить першу вимогу - піддани мають право відмовити йому в покорі, якщо другу - то тут слід звернутися до авторитету церкви. Чому саме до церкви? А тому, пояснював Фома, що тиранія - то є кара божа за гріхи підданих. Тільки церква в змозі визначити, наскільки великим є зло тирана. Дисципліна в суспільстві і його структурах повинна триматися не на страхові перед світською владою, а перед Богом [6]. Таким чином, за Фома Аквінським, середньовічний правитель постійно має звертатися за підтвердженням всіх своїх думок до біблейського або патристичного авторитету, безперервно цитувати християнську класику, тобто керуватися релігійними нормами і відповідними документами, що офіційно прийнятими католицькою церквою.

Отже, теоретична апологетика християнства наголошувала на домінуючому становищі церковних владик, де авторитет папи був беззастережним, що продовжувало традицію політичних правителів авторитарного типу. Відповідно до такого мислення - центром, що об'єднує і «тримає», є Бог, релігійні догми, норми католицької церкви. Вищим авторитетом - Священне писання, а священнослужитель як посередник між Богом і людьми, володів аргументами інституційним авторитетом. Але ж існувала й світська влада, представниками якої були імператори й королі.

Суперечки про співвідношення церкви і держави супроводжувалися також виявленням відмінностей між власне керівництвом як сферою державної діяльності і законами совісті, віри, моралі, оберненими у внутрішній світ людини. Наведене дозволяє вести мову про два образи влади, що існували в період Середньовіччя, а саме: світської і церковної, де авторитет представників світської і церковної влади був пов'язаний з особистою прихильністю до правителя, який в очах його підлеглих володів якостями мудрості і героїзму, проповідника і пророка. На думку В. Бурлачука, саме на перетині цих двох образів влади і виникав харизматичний тип влади-авторитету [7, с. 93].

У XII-XIII ст. у Західній Європі з'явилася значна кількість ремесел, стрімко зростала кількість міського населення, формувалися нові суспільні прошарки, що займалися виготовленням товарів широкого попиту, торгівлею, лихварством, іншими словами - з'являються нові професії, суть яких погано корелює зі змістом теологічних доктрин. Характерним також було швидке зростання кількості людей розумової праці. Природною виявилася поява нових управлінських концепцій, що пропонували значну корекцію суспільного устрою, по-іншому визначали роль і призначення державної влади та її авторитету. Серед мислителів цього періоду особливо виділяються такі постаті, як ректор Паризь-

кого університету Марселій Падунський, поет і філософ Данте Аліг'єрі та філософ-номіналіст Вільям Оккам. Вони рішуче виступили проти релігійно-філософських засад управління суспільством і державою, проголошених Фома Аквінським та іншими теологами Середньовіччя.

Марселій Падунський заперечував феодальну роздробленість тодішньої держави, а церкву вважав винною у багатьох вадах суспільства, наголошуючи на авторитеті світської влади. Система управління, стверджував Марселій Падунський, не може будуватися лише на релігійних нормах і принципах, як це намагався довести Фома Аквінський. Управління має дві засади - релігійну і світську. Там, де мова йде про формування загальних теологічних норм управління, внутрішнього світу людини, - це сфера релігії і церкви як її інституції. Теологи і церква в цій сфері можуть багато сказати цінного, але там, де проявляється вміння людини організувати маси, повести їх за собою при вирішенні господарчих, військових, політичних проблем - останнє слово повинно належати світським установам [8].

Вільям Оккам писав, що «кожна спільнота може сама собі кого хоче поставити на чолі, оскільки люди народжуються вільними і рівними перед Богом», що означає можливість вибрати найбільш авторитетного керівника [9, 94-95]. Ще рішучіше проти релігійно-філософських засад в управлінні виступив Данте Аліг'єрі. У своїх творах він стверджував, що світом керують «дурні і мерзотники». Серед них одні не знають, що таке управлінський авторитет, проте інші добре застосовують лжеавторитет для того, щоб максимально використати керівні посади тільки для вирішення особистих справ. При цьому автор наголошував, що той, хто керує людьми, повинен знати, що найдорожчим для них є мир і спокій у суспільстві. Люди є найвищою цінністю тому діяльність керівника повинна бути спрямована на забезпечення потреб людей, незалежно від посади він є слугою тих, ким керує [10]. Як бачимо, в умовах, коли всі сторони життя суспільства, здебільшого спирались на релігійні норми, погляди Марселія Падунського, Данте Аліг'єрі, Вільяма Оккама звучали різким дисонансом стосовно позиції католицької церкви.

Проте релігія завжди була опорою для ревнителів стародавніх традицій, оскільки була тією константою, до авторитету якої можна було завжди звернутися. Католицизм став ідеалом християнського співтовариства. Так, традиціоналіст Мезер Ю. наголошував на значущій ролі християнства для збереження суспільної стабільності. В той час як романтики розглядали релігію як самодостатню цінність, що не потребує у суспільному виправданні своєї корисності. На думку К.Шмітта, в католицькій церкві було знайдено велике ірраціональне співтовариство, всесвітньо-історичну традицію і персоніфікованого бога старої метафізики.

Висновки. Таким чином, будь-яке мислення середньовічної епохи мали два рівні авторитету - надприродний і природний. Норми першого мали зміст текстів Біблії, що супроводжувалися авторитетними коментарями представників церкви;

норми другого – тексти Платона й Аристотеля і коментарі пізньоантичних філософів. Визначаються два типи стосунків між владою і авторитетом. По-перше: протистояння між світською і церковною владою; по-друге: боротьба між інституційним і особистісним авторитетом, тобто харизматичним його типом. Цей тип авторитету пов'язаний з особистісною прихильністю лідеру, який наділений в

очах його послідовників виключними якостями – мудрості, героїзму, святості і пов'язаний з емоційним прийняттям авторитету як атрибуту особистості.

Перспективи подальших досліджень. Доцільно було б дослідити значущість християнських засад для підвищення цінності авторитету керівників в органах державної влади України.

ЛІТЕРАТУРА:

1. В. Г. Кремень *Філософія: мислителі, ідеї, концепції* / В. Г. Кремень, В. В. Гльїн. - К.: Книга, 2005. - 528 с.
2. Olszewski H. *Historia doktryn politycznych i prawnych.*- Warszawa, 1984.
3. Legowicz J. *Historia filozofii sredniowiecznej Europy zachodniej.* - Warszawa, 1986.
4. Southern, R. W. *Western Society and the Church in the Middle Ages.* Baltimore: Penguin Books. 1970.
5. Коллинз Р. *Социология философий. Глобальная теория интеллектуального изменения* Научно-издательский центр «Сибирский хронограф» / Пер. с англ. И. С. Розова и Ю. Б. Вертгейм. - Новосибирск 2002. – 1281 с.
6. Аквінський Тома. Коментарі до Аристотелевої «Політики» - *Commentarii ad Aristotelis «Politikam»* / Пер. з лат. Кислюк О. - К.: Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2003. - 794 с.
7. Бурлачук В. *Судьба авторитета в современном мире // Социология, теория, методы, маркетинг.* - Киев, 2000. - №4. - С.91-105.
8. Електронний ресурс. Режим доступу: [http://en.wikisource.org/wiki/Catholic_Encyclopedia_\(1913\)/Marsilius_of_Padua](http://en.wikisource.org/wiki/Catholic_Encyclopedia_(1913)/Marsilius_of_Padua).
9. *Філософія: Курс лекцій: Учебное пособие – 3-е издание, перераб. и дополн.* – Львов: «Магнолія плюс»; издатель СПД ФЛ В.М.Пича, 2005, - 506 с.
10. Данте. *Божественна комедія.* Х.: Фоліо, 2001. 608 с.